

**United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Hungarian Witnesses Documentation
Project**

Orosz György

K: Jó napot kívánok!

I: Jó napot kívánok!

K: Legyen szíves elmondani a nevét.

I: Orosz György vagyok.

K: Mikor született?

I: 1927. február 17.

K: Hol?

I: Zalaegerszegeen, de csak néhány napig tartózkodtam ott, mert apám visszakerült Szarvasra, a szülőfalujába, és engem vittek magukkal és ott éltem egész húsz éves koromig.

K: Gyuri bácsi, voltunk itt ezelőtt néhány héttel, akkor arról beszélgettünk, hogy mire emlékszik a második világháborús időkből, egészen pontosan milyen emlékei vannak a magyarországi zsidók elhurcolásával kapcsolatosan.

I: Így van.

K: Most azért jöttünk vissza, hogy újra erről beszéljünk, és gyakorlatilag ezekről a témákról készítsünk egy- egy interjút Gyuri bácsival. Tehát akkor hadd kérdezzem meg, ugye akkor ezek szerint Szarvason töltötte a gyerekkorát-

I: Így van.

K: hogy milyen emlékei vannak a szarvasi zsidókkal kapcsolatosan? Hány zsidó élt Szarvason, és egyáltalán, milyen gyerekkori emlékei vannak?

I: Hát onnan kezdem, hogy Szarvas egy nagyközség az Alföld közepén, a Viharsarokban, ahol körülbelül tíz-tizenötezer ember élt és közöttük emlékezetem, vagy gondolom szerint kb. ezer és kétezer között volt a zsidó vallásúak száma. Ezek nagyrészt kereskedők, orvosok, ügyvédek, nagyon jómódú emberek voltak, azon a nagyon szegény környéken, ahol a tanyavilágban éheztek az emberek, a parasztok, akik a földet túrták. És bizony megvolt az alapja-

K: Álljunk le egy pillanatra, valami probléma van, valami technikai probléma akadt. Gyuri bácsi, leálltunk egy pillanatra, mert meg kellett igazítani itt a lámpákat. És akkor folytassuk, tehát arról beszélt, hogy hány zsidó élt Szarvason, illetve, hogy ők milyen anyagi körülmények között éltek, szemben a szarvasi lakossággal.

I: Igen. Hát ez bizonyos mértékig indokoltá teszi, hogyha megjelent volna ott az antiszemitizmus, de én nem éreztem, hogy gyerekkoromban akár a családomban előfordult volna olyasmi, hogy=hogy=hogy a zsidókat szidták, vagy nehezményezték. De bizony biztos, hogy volt olyan a szegény emberek között, akiknél hát ez előfordult. Ő: mi családunk az legalább is úgy kell mondanom, értelmiségi, apám újságíró, költő volt, a helyi lap szerkesztője, és egy szolid jómódban éltünk. Húgommal együtt négyen voltunk, és én nem tapasztaltam otthon semmi ilyen jelet, hogy=hogy bárkiben is ellentét lett volna a zsidókkal.

K: Meséljen arról, hogy kikre emlékszik a helyi zsidó családok közül? Kik- el tudná esetleg mondani a neveket-

I: Hogyne=hogyne!

K: -és hogy mivel foglalkoztak?

I: Hogyne. Hát Szemző patikus. A Fő utcán nagy patikája volt, akkor ő: a Frecska mozis. Ennek az az érdekessége talán, hogy Frecska Cunci egy nagyon csinos fiatal leányka, akivel sokszor táncoltam diákkoromban, ő Fekete János későbbi pénzügyminiszter-helyettes felesége lett. És később is találkoztunk, az öregdiákok összejöveteleink. De most hirtelen nem jut sok név az eszembe. Silberstein ügyvéd, akinek a fia az iskolatársam volt egy ideig. Sajnos ő ki-kimaradt, magántanuló lett, úgyhogy már abba az időszakba, amiről majd fogok beszélni a deportálások előtti időszakra, a gettósítás korán- során, ő már akkor nem volt közöttünk.

K: Másokra esetleg emlékszik még?

I: Hát most hirtelen nem jut eszembe.

K: Járt ezekbe a zsidó üzletkebe, zsidó patikába annak idején? Tehát volt kapcsolatuk ezekkel az emberekkel?

I: Hogyne, kereskedőkkel elsősorban, a Fő utcán ott voltak, de nem tudom most hirtelen a nevét, szövet- és nagykereskedő- kis- és nagykereskedő, de nem=nem tettünk különbséget, hogy ezt az üzletet, ezt keresztény, vagy zsidó vezeti.

K: Milyen volt a viszony zsidók és nem zsidók között Szarvason?

I: Nem mondhatom, hogy szoros viszony volt, de nem volt rossz viszony. Egymást el-fogadták, mindkét oldalról, úgyhogy nem hiszem, hogy ab- azokban a körökben, amiket én ismertem, ugye, értelmiségi és polgári társaság, családok, ezek, ha nem is jártak össze, de jó viszonyban voltak.

K: Akkor mégis csak valamilyen szinten elkülönültek. Mert úgy beszélt róluk, hogy a zsidók és a nem zsidók, tehát azért-

I: Nézze, ez=ez olyan dolog, hogy az én apám ottan a kulturális életnek egy- hogy mondjam, szervezője volt, mint újságíró, hangversenyeket rendezett, tudományos ismeretterjesztő társulatot létesített, és azon megjelentek azok az- zsidó ügyvédek, orvosok, akiket a téma érdekelt, pláne a zene. Jó viszony volt.

K: Önökhöz járt föl annak idején zsidó- tehát voltak zsidó barátai, akikkel összejártak volna?

I: Nem=nem=nem. Családilag és=és így nem, egyébként mi nagyon kint=kint laktunk, nagyon messze, úgyhogy gyalog kellett volna sáros utakon oda jönni, nádfedeles kis házba laktunk, tehát mondom, szerény körülmények között, de ilyesmit nem- ilyesmi nem fordult elő.

K: De arra volt példa, vagy tud arról esetleg, hogy összejártak, hogy voltak keresztény és zsidó családok, akik összejártak?

I: Ezt nem tudom. Ezt nem tudom, mert hát gyerek voltam tkp., tíz és 18-20 év közötti időszak ez, kevésre emlékszem.

K: Iskolában barátkoz- tehát volt-e iskolában zsidó osztálytársa?

I: Volt, de már nagyobb diákkoromban, már az osztályunkban nem volt, nem éreztem, hogy különösebben bántották volna bárhol is, bármikor is őket, azt a néhányat, akik ott jártak.

K: Viszonylag akkor- tehát viszonylag nagy arányban, tíz=tíz százaléka legalább a lakosságnak zsidó volt.

I: Körülbelül, úgy emlékszem, igen. A múltkor voltam itten a: ő: Páva utcába- milyen- ott a Holokauszt Múzeum van, ugye? És ottan volt adat, meg is kerestem, de elfelejtettem. Kb. annyi, amit mondtam. ((köhint))

K: Tehát az akkor egy nagy arány. Ahogy tetszik, és=és-

I: Elég nagy arány=elég nagy arány.

K: Volt- tehát vannak-e olyan emlékei, hogy gyerekkorában beszéltek-e arról, hogy- hogy szóba kerültek-e a zsidók egyáltalán, családban, utcán, iskolában valamilyen formában volt-e szó a zsidókról?

I: Nem volt, nem=nem=nem- nagyon minimális lehetett, mert én- emlékezetemben nem igen fordult elő. Amikor már kezdődtek ugye a megkülönböztetések, amikor elvették a zsidóknak a ő: kereskedését, letiltották az orvosok- tehát a zsidó törvények nyomán-

K: Ezekre emlékszik-

I: -hogyne!

K: -fel tudná idézni, hogy ezek hogy történtek?

I: Hát azt nem tudom, hogy hogy történek, megtörténtek-

K: -de akkor emlékszik erre-

I: -mint újságolvasó ember, mert az apám hozta haza mindennap az összes, Magyarországon megjelenő újságot, és érdekelt a=a- nem politika, hanem a társadalom, a szociál- a szociális- ő: hogy mondjam, a szociális berendezkedés. Én magam apámmal, aki egyébként adóisztviselőként kereste a kenyerét, mert egy vidéki újságíró nem élt meg abból, hogy hetenként egy lap egyszer jelent meg a lap. Adóisztviselőként járta a tanyákat, összeírás, adóösszeírás címén és látta azt a szörnyűséges nyomort, ami ott van, és ez megtévesztette őt és jött még hozzá az a fajta propaganda, hogy ennek nyomán a kormány és a ő: elindított, és ő is bizony megeresztett néha olyan cikkeket, amik hát a zsidóságot ő: ezt a gazdag zsidóságot elsősorban a=a- az megszólta és amikor bejöttek ezek a törvények, akkor írt egy példa- egy olyan cikkére emlékszem, hogy a *Napos oldal*. Ami azt jelentette, hogy a Fő utcán a korszó az a napos oldal, a másik az árnyékos oldal. Eddig a zsidó polgárok is ott sétáltak a napos oldalon, és ezt, amikor jöttek a törvények, akkor árnyékos oldalra kerültek. Hát ezt ő megírta úgy, hogy hát helyes is, hogy=hogy nem mindig nap- a napos oldalon vannak a gazdag zsidók. Hát ezért kapott azután ő öt évet, háború- és népellenes bűncselekmény címén elítélték '45 tavaszán. És le is ülte mind az öt évet. Úgyhogy egy csoda, hogy én ilyen életrajzzal bekerülhettem a főiskolára, és el is végezhettem, de azon az áron, hogy meg kellett tagadnom a szüleimet. Én nem mondhattam azt, hogy a szüleim engem segítenek. Semmi közöm hozzájuk, azt kellett mondanom. Így=így jutottam a diplomámhoz. Na hát ez már egy másik területre vezetne át-

K: Visszatérve még ezekre a nagyon érdekes, amit mondott az édesapjával kapcsolatosan-

I: -igen, természetes-

K: -hogy emlékszik még arra, hogy=hogy miket írt, vagy miket- egyrészt miket írt az újságban, másrészt meg miket mondott esetleg-

I: Hát most elmondtam, egy példát, amit bűnéül róttak, egyébként a művészetekkel foglalkozott, az irodalommal foglalkozott, és nem a politikával. Úgyhogy-

K: De mi motiválhatta, vagy mit gondolhatott ő a zsidókról, vagy mit mondhatott ő esetleg a zsidókról, ami=ami mondjuk arra késztette, hogy ilyen témájú cikkeket írjon?

I: Amit az előbb is említettem. Az óriási szociális érzékenysége, az a különbség, ami a szegénység, a nyomor és a gazdagság között van, ez vitte arra, hogy helyeselje azt, amit tettek ezekkel az izraelitákkal. Igen, erről volt szó otthon a családban is, én ezt el is hittem. Elhittem, őszintén megmondom, hát és azt hiszem, hogy azért lesz- lehet érdekes ez a beszélgetés, amit velem folytatnak, mert egy vagyok azok közül, akik **akaratlanul** is részt vettem abban, hogy ez megtörténjék. Mert én cserkész voltam, és a cserkészlet, ez a nagyszerű világméretű, nagyszerű, nemes ifjúsági mozgalom, ez nekem mindenem volt. Ugyanakkor a cserkészlet, amelyik azt mondja, hogy szeresd az állatokat, növényeket, természetet, sze- t- ő: szeresd a- testvéreként szeressed az embereket--ugyanakkor eng- minket kivezényeltek azokra a: eseményekre, amikor a zsidókat kitelepítették, illetve a lakásukból kihurcolták, meg kikényszerítették és gettóba tömörítették őket. Mi egyenruhába ott kellett álljunk a kapuba, nem kellett semmi mást csinálnunk, de ezt végig láttuk, végig, és az ellenkezett azzal, amit nekem a cserkészlet jelentett, egy nemes hivatást. Úgyhogy ez=ez egy nagy élmény volt.

K: Erről még mindenképpen szeretném megkérdezni majd Gyuri bácsit, de vissza szeretnék még kanyarodni a=a a háborút, illetve a deportálásokat megelőző időszakhoz.

I: Igen, parancsoljon.

K: Tehát akkor ezek szerint még mielőtt- az édesapja mikor írta ezeket a cikkeket? Már amikor a zsidótörvények elkezdődtek, vagy már azt megelőzően is foglalkoztatta-

I: -megelőzően soha- nem=nem volt téma egyáltalán, de hát ő is a megélhetés miatt is, hát próbált azért azon a hangon beszélni és írni, ahogy az a kor megkövetelte. Az a=az a rettenetes hazug Horthy-korszak.

K: Arra emlékszik, hogy az újságolvasásai közepette mikor ütközött bele először ebbe a zsidó-témába, tehát hogy mikor olvasott először a zsidókról? És hogyan?

I: Hát ez- erre nem emlékszem-

K: -már hogy milyen kontextusban-

I: -nem=nem=nem foglalkoztatott különösebben, biztos, hogy nem=nem- nem is nagyon olvastam politikai cikkeket akkor sem. Ha az újság megjött, a vasárnapi szám, azt várom, mert akkor jön az irodalmi oldalon lévő novellákat, meg egyéb kritikákat, azokat tanulmányoztam.

K: Akkor honnét értesült arról, hogy=hogy mi zajlik- például a zsidótörvényekről. Azt mondta az előbb, hogy az újságokból értesült.

I: Hát az újságokból, meg hát=meg hát beszéltek, hogy minden- most ez történt, XY-nal, most már-

K: Kik beszéltek, vagy mi történt? Tehát Szarvason ez hogy-

I: -hát-

K: -nézett ki?

I: Hogy elvették a kereskedését, nem az övé, elvették a-

K: Kinek vették el például? Emlékszik?

I: Hát én most névre így nem=nem emlékszem névre. Azokon túl, amiket az előbb elmondtam, az a néhány név.

K: Mi volt a reakciójuk, akár családon belül, vagy az ismeretség körében, amikor meghallották, hogy mondjuk elveszik a zsidóktól ezt, vagy azt?

I: Igazából nem volt téma, de nem volt se ellenvetés, se különösebb örömujjongás ezen. Nem=nem=nem.

K: Az általánosnak mondható, az a=az a hangulat, vagy reakció, hogy amit az édesapja is írt, hogy hát most ugye akik eddig a napos oldalon voltak, azok mostanra ők is egy kicsit az árnyékos oldalra kerültek-

I: Úgy van-

K: Magyarán egy picit meg is érdemlik, hogy=hogy-

I: Igen=igen=igen.

K: Ez hogy fogalmazódott meg önökben annak idején?

I: Hát az én nem tudom, hogy-

K: -ez hogy-

I: Nem=nem volt probléma, szinte- nézze, olyan mint diák is, mint cserkész is, minket nagyon-nagyon hazafias- a Trianon után vagyunk, ugye, 15 évvel, harmincas évekbe. Akkor az volt, hogy=hogy *Isten áldd*- dehogyan isten áldd meg, hirtelen akartam idézni-

K: Hiszek-

I: *Hiszek egy Istenbe, hiszek egy hazába, hiszek Magyarország feltámadásába.* Hát ez volt a fő jelszó, ugye. És akik ezt nem fogadták el, azok bizony nem lehettek jó emberek.

K: De ez- például ez a hisz- ez a magyar hiszekegy, ugye?

I: Igen=igen.

K: Ez miért szólt a zsidókról, ez hogyan kapcsolódik a zsidókhoz ez?

I: Hát azért, mert hogy Magyarország mostan ugye le lett a nagy része kapcsolva, idegen lett. És=és=és hát azt nem tudom, hogy az összefüggéseket hogy=hogy=hogy lehet a zsidósággal össze- de valahogy összehozták ezt, hogy annak- azok a- egyrészt az az internacionalista, nem hazafi valami, ami=ami hát ezt így hozta ki az emberekből.

K: Tehát a zsidókat nem tekintették hazafinak, vagy ezt hogy- hogy kell érteni?

I: Hát ugye ez én nem. Nem! Igen, lehet. ((*nevet*)) Erre nem tudok válaszolni.

K: Emlékszik ilyenekre? Mondom, ez, amit beszéltünk korábban, hogy nyilván olyan dolgokról van szó, amiket mi csak itt találgatunk, vagy- de hogy=hogy Ön benne élt, tehát hogy biztos, hogy sokkal jobban tudja-

I: -igen, hát majdnem-

K: -hogy hogy gondolkodtak-

I: -gyerek voltam-

K: -hogy újságíró édesapja- tehát hogy mégis valamennyire a helyi értelmiségi-

I: -persze, hát persze-

K: irányra rálátott és-

I: -nekem nagyon jó ismerőseim voltak a szó- a szolgabírónak a fiai hasonló korúak voltak, a Zerinváry képviselőnek a két fia szintén, vagy a baráti körömhöz tartozott, hát azért igen, erősen ki voltam én magam is téve annak, hogy ezeket a dolgokat, amibe akaratlanul aztán később magam is ilyen kis részt- részt vettem, ő: ezt=ezt utólag aztán én bennem egy nagyon jelentős ő: hogy mondjam, hát nem katarzis, de nagyon nagy szégyenérzetet keltett.

K: De még ugye arra vagyunk kíváncsiak, vagy még mindig ez a nagy kérdés, hogy hogy jutottak el az események addig, hogy aztán elvitték őket. Tehát hogy mi volt a- mik voltak például Szarvason azok a lépések, vagy mi volt az a folyamat, aminek ugye a végén az történt, hogy elvitték a zsidókat? Szóval mire emlékszik?

I: Én arra-

K: -igen-

I: Én arra emlékszem, hogy minket kivezényeltek.

K: De ez már amikor a- amikor deportálták őket-

I: -amikor deportálták- de gettósít-

K: -de ez gettósítás-

I: -egyelőre nem deportálták, csak a gettóba vitték őket.

K: De azt megelőzően, az elő- azt megelőző hónapokban, években, tehát amikor arról mesélt, hogy a- először voltak zsidótörvények-

I: -így van-

K: -mondta, hogy elvettek üzleteket-

I: Igen=igen, de ez még nem életellenes dolog volt.

K: Nem, de hát nyilván ezek=ezen részei voltak ennek a folyamatnak-

I: -igen=igen-

K: Tehát hogy ezek közül mire emlékszik, milyen=milyen másra akár, hogy hogy kerül- hogy beszéltek erről, szóba került-e ez Szarvason, hogyan reagáltak erre a szarvasiak?

I: Tkp. helyesléssel, azt kell mondani, hogy nagyrészt helyesléssel. Kevés olyan embert ismertem, vagy tudok, aki hát valami fajta ellenvéleményt, vagy ellenkezést kifejtett volna.

K: Mit helyeseltek?

I: Hát, hogy a gazdag zsidók majd most ezentúl dolgozni fognak. És több jut talán majd a szegénynek. Ez volt az a szociális kérdés, az alapja az egésznek, és akkor jobb lesz a hazának, és akkor lesz majd nagy-Magyarország. Mert *csonka Magyarország nem ország/Egész Magyarország mennyország*. Ez a mondás volt a másik, ugye. Ebbe nőtem fel. Ez nagy megtévesztés volt, mert=mert tkp. valami lehetlenséget próbáltak az emberbe belevinni. És ezt mi akkor elhittük.

K: És evvel kapcsolatosan volt, mármint hogy amikor azt mondta, hogy helyeselték a szarvasiak, ami a zsidó vagyonokkal-

I: -így van-

K: -vagy a zsidó kereskedésekkel, vagy=vagy praxisokkal, vagyonokkal történik, az- evvel kapcsolatosan volt valami helyi propaganda is? Tehát hogy hallotta azt, hogy helyi szinten politikusok, vagy pártok, vagy emberek, akti- aktivisták valamiféle-

I: Nem=nem tudok erre válaszolni, mert én nem vettem részt, én nem mentem el párttaggyűlésekre, vagy mit tudom én, ilyen=ilyen piacon tartott nagy gyűlésekre.

K: De voltak ilyenek?

I: Voltak ilyenek=voltak ilyenek.

K: Látott ilyet messziről, anélkül, hogy elment volna? Tudott ilyenről?

I: Tudok róla=tudok róla.

K: Kik, milyen pártok tartottak gyűlést ott?

I: Hát elsősorban a Magyar Élet Párja, az volt a kormánypárt, ugye.

K: És ők is antiszemiták voltak?

I: **Nem.** Nem, hát mondom, apám is tagja volt, sőt, talán titkára is volt ennek a pártnak, és=és ezért kapta a büntetését. De nem=nem volt ő: hogy mondjam, olyan fajta antiszemita hangvétele a szónoklatoknak, hogy az- az bántó lett volna, humánus szempontjából.

K: Az a kérdés, hogy szóba kerültek-e a zsidók a Magyar Élet Pártjának bármilyen propaganda-politikájába?

I: Valószínű, erről nem tudok semmi pontosat-

K: -de emlékszik, hogy-

I: -nem-

K: -szóba-

I: -nem=nem=nem emlékszem. Nálunk nem volt otthon téma. Apám az otthon teljesen magánemberként ((*nevet*)) csak a családdal foglalkozott, nagy szeretettel, na. Most akkor visszatérnék arra, hogy=hogy mi=mi volt az, amikor- ami nagyon bántó volt. Azon túl, amit már mondtam, hogy=hogy ugye ott kellett állnunk a- nem is a gazdag zsidóknak a-

K: -tudom, hogy ezt szeretné mondani, de még mindig=még mindig akkor inkább másról kérdezném, mert az még- azelőtt még sok minden történt, és szeretném tudni-

I: -ja, mondja-

K: hogy milyen emlékei vannak Gyuri bácsi. Elnézést kérek és-

I: Semmi gond.

K: Fogunk arról beszélni. Volt-e nyilas párt Szarvason?

I: Nem volt. Korábban-

K: Nyilasok voltak-e?

I: Nyilasok voltak, de mint párt nem- nem tudtunk róluk, nem működtek. Hát ugye mi negyven: ő: öt kora tavaszán- illetve '44 októberében még a nyilas hatalomátvétel előtt felszabadult Szarvas. Tehát ott nem lehetett nyilast látni. És ezekbe az előtte lévő hónapokba má- mert májusba még a nyi- a németek bejöttek március 19-én, akkor pár napra rá elkezdődött egész Magyarországon a zsidóságnak az összeszedése, vidéki városokban

különösen. Úgyhogy nálunk nagyon korán megtörtént ez. De a nyilasokat nem láttam közöttük, németeket nem láttam soha közöttük.

K: Már mint kik között?

I: Akik ki- kihurcolták-

K: Értem. De nyilasok voltak azért Szarvason? Szóval megelőző-

I: Korábban tudtam arról, hogy a hosszú, nagy utcánkba az egyik házba valaki- az=az nyilas.

K: De ki volta az a valaki?

I: Nem tudom, hát egy vad-ismeretlen. Csak azt mond- az nyilas, így mondják rá. Hát- az olyan fura volt.

K: Miért volt fura?

I: Hát mert gondol- tudtuk, hogy milyen fajta ember a nyilasság, vagy mit jelent a nyilasság.

K: Honnét tudták?

I: Hát én tudtam a- az újságokból, meg egyáltalán.

K: Hogy- mit olvasott a nyilasokról az újságokban?

I: Hát arra én már nem emlékszem, hát-

K: De hogy körülbelül?

I: Mert bekerültek a parlamentbe is, ugye, akkoriban, a harmincas években.

K: Miket mondtak a nyilasok, mi- mit- hogy kell el-

I: Szörnyűségeket. Hát elkezdtek az antiszemitizmust elsősorban. És ugyanúgy ezt a trianoni dafkét.

K: És milyen formában voltak ők antiszemiták, a nyilasok?

I: Nem tudom, nem jelentkeztek, vagy én nem tudok róla, hogy=hogy nyilvánosan ott Szarvason bármikor is lett volna nyilas.

K: De az újságba mit olvasott a nyilasokról, vagy nyilasoktól?

I: A nyilasoktól semmit, mert apám olyan újságot nem hozott haza, meg nem is nagyon volt Szarvason.

K: Amikor azt mondta, hogy elkezdtek ezt az antiszemitizmust, akkor azalatt mit ért?

I: Hát már az előbb elmondtam, hogy irigyelték a- azt, hogy a zsidók jól élnek, ők meg nem. Még azok is azt mondták, akik tkp. jól éltek, tehát volt egy ilyen polgári szolid ő: életforma.

K: Csak ennyit mondtak a nyilasok a zsidókról, vagy volt más mondanivalójuk is? Mit-milyen téma-

I: -nem. **Nem=nem!**

K: -milyen témákat-

I: -nem- erőszakosság, ami később bekövetkezett már ugye a náci- a német megszállás után. Arra nem gondolt még korábban senki.

K: -milyen-

I: -csak a- hát az elhurcolásra, deportálásra, stb. Az én tudomásom szerint, hogy szóba sem került ilyesmi, csak azok a gazdasági, meg egyéb ilyen életvitel formában-

K: -erről volt szó a nyilasoknál-

I: -jelentkező dolgok-

I: Nem a nyilasoknál, a nyilasoknál nem tudom, fogalmam sincs, hogy miről volt szó. Hát én nem-

K: Nem, hát az előbb azt mondta, hogy ők hozták be az antiszemitizmust, vagy ők kezdtek el beszélni az antiszemitizmusról.

I: Hát azért azt tudtam, hogy a parlamentben erről vita van, és újságjuk van, és mit tudom én, mit. Hát szóval tudtam róla, de én személyesen nyilással nem is találkoztam életemben, azt hiszem, vagy tudomásom szerint.

K: A helyi lapban, a helyi zsidókról volt szó? Tehát ahol az édesapja írt? Mi volt ennek a lapnak a neve különben?

I: Szarvasi Közlöny.

K: Szarvasi Közlöny. Volt szó a helyi zsidókról?

I: Bizonyára=bizonyára volt. Én arra már nem emlékszem, nem néztem utána, bár tettem volna meg, mert kíváncsi voltam már aztán most később idős koromban, hogy=hogy tkp. miket is írt ott apám. És mennyire volt jogos az a büntetés, amit kapott, mert ő- ő is jogtalanak tartotta, meg hát mindannyian jogtalanak tartottuk, túlzásnak tartottuk, de megszenvedtük. Meg ő, hát különösen megszenvedte, és hát utó- utólag hát tényleg ő is belátta, hogy helytelenül vélekedett és=és viselkedett. Mint ahogy én is beláttam, most megint visszatérek arra a cserkész-dologra.

K: Jó, de akkor mondja el azt, hogy tehát- hogy mi vezetett oda, tehát ugye egy napon akkor ezek szerint ugye először ott tartottunk, hogy elvettek zsidó üzleteket, vagy be kellett zárni zsidó üzleteket.

I: Úgy van.

K: Utána mi történt a helyi zsidókkal?

I: Hát azt én nem tudom.

K: De látta nyilván Szarvason járt-kelt a-

I: Igen=igen=igen-

K: -a Fő téren, vagy a bel- főutcán, ő: mert hosszú főutcája van Szarvasnak, ugye?

I: Hogyne!

K: És ott voltak a zsidó üzletek gondolom.

I: Úgy van, nagyrészt igen.

K: Tehát először be kellett zárniuk. Aztán mi történt velük, vagy mi történt az üzletekkel adott esetben?

I: Hát azt nem tudom. Kiadták másoknak. Mások átvették.

K: Ismert ilyet, aki átvett zsidó üzletet?

I: Nem=nem=nem.

K: Kinyitottak rögtön a zsidó üzletek, amikor-?

I: Hát azt nem tudom, hogy ennyi idő után.

K: És a zsidókkal aztán mi történt?

I: Hát ők azért nem lettek megfosztva a megélhetésüktől, meg volt mindegyiknek vagy vagyona, vagy azért dolgozott valami más-

K: -mit?

I: -ha éppen nem tudta-

K: Mi más?

I: Hát ami- vagy kereskedett, nem üzletbe, hanem máshogy. Ezt nem tudom, hát ezek annyira részletkérdések, édesem, hogy erre nem tudok válaszolni.

K: Mi történt aztán velük?

I: Hát aztán jött a legvégén ugye már, mikor hát '44-ben akkor már jött a gettóba zárás.

K: Erről hogyan értesült?

I: Hát köztudomású volt, hát nem kellett különösebben értesülni róla. Meg mondom, kivézényeltek minket ehhez az akcióhoz.

K: Ez hogy történt?

I: Hát összeírták, hát cserkészgyűlésen, és azt mondták most, hogy vegyetek egyenruhát és itt fogtok állni, minden ajtó- kapuba ketten. Ahonnan hozták ki azután a- az=az ott lakók holmijukat és vagy gyalog vitték a gettóba, vagy pedig volt egy kocsis, amelyik odaszállította őket. És=és hogy- hogy azt=azt nem tudom, hogy miért pont azt csinálták nagyon ostoba módon, hogy a gettót a szarvasi **főutca** legvégén, a hídnál lévő gu- lepusztult Bolza-kastélyba gyűjtötték össze őket. Aminek egy **sima** egész vékony drótkerítése volt, sima drótkerítés. És=és=és azok ott láthatóak voltak. És=és=és olyan élményeim voltak, amik=amik már akkor nagyon furcsállottam, és=és azért csak kötelességből tettem azt is, hogy odaálltam őrségbe, de az se tetszett, hogy embereket hurcolnak ki, mert azért engem úgy neveltek a szüleim, hogy=hogy az ember- minden ember egyenlő és tisztelni kell embert, nem pedig bántani.

K: Gyuri bácsi, el tudja nekem most magyarázni, hogy=hogy- aki ugye sok-sok évtizeddel később élek, hogy ez hogy lehetett, hogy tudták ezt a cserkészvezetők elmagyarázni a gyerekeknek, a cserkész-gyerekeknek, mint amilyen Gyuri bácsi is volt, hogy most akkor oda kell menni. Mi volt a- mivel magyarázták, hogy ezt kell most csinálniuk? Mit mondtak, mit kellett tkp. csinálniuk? Mármint Gyuri bácsiéknak, mi volt ez az őrizni, mit kellett ott őrizni?

I: Segíteni. Ez=ez valami olyan fura-

K: -mit mondtak, emlékszik rá?

I: -szimbólum lehetett-

K: -emlékszik?

I: Nem emlékszem. Ott kell állni, mert=mert ott kell állni. És a cserkész tízparancsolatban azon túl a sok szépen, amit már említettem is, minden cserkészt testvérének tekint. Én ezt úgy gondolom, hogy akkor minden embert testvérének tekint és egyforma mindenki. És ha állatot kell szeretni, akkor az embert is kell szeretni. De ott van az a parancsolat is, hogy a cserkész híven teljesíti a kötelességét. A cserkész a felsőbb- a fel- feljebbvalóinak ő: kötelezett- köteles megtenni minden parancsát. Ez is egy cse- a tíz közül, a tíz- a tízparancs- a cserkész tízparancsolat egyik pontja. Hát akkor hol- az emberbe volt egy összeütközés, hát akkor most én jó cserkész vagyok, hogyha ezt nézem, látom, és=és végigcsinálom?---Azt hiszem érti a- hogy mondjam, a problémát, ami akkor egy gyerekbe fölmerülhet, 17 éves fiatalemberbe fölmerülhet, meg amikor elmentem a Bolza-kastély kerítésénél a meccsre mentünk ki az Erzsébet-ligeten túl lévő futballpályára vasárnap délután, és ott mentünk el a kerítés mögött és aztán a szegény bent lévő zsidók a kerítéshez kapaszkodva sírtak és=és szólni- szólították az embereket. Hát=hát mit csináltatok velünk? És=és ott közöttük volt olyan, akiket én jól ismertem, aki-

K: -kiket ismert azok közül?

I: Hát én csak úgy- hát a- azt a kereskedőt, akinél vásároltunk, vagy ő: azt a=azt a diákot, aki valamikor iskolatársam volt-

K: Neveket tud mondani, hogy kiket látott ott a kerítés előtt?

I: Én már a múltkor is mondtam, hogy egy névre emlékszem, de az akkor már ő: nem tudom, hogy ott volt-e, Silberstein Tomi, ez volt egy olyan osztálytársam, akire név szerint emlékszem, mert egyedül- nem volt, csak ő egyedül a mi osztályunkba.

K: És ő ott volt=ott volt a kerítés-

I: -ezt nem tudom, hogy ott volt-e. Én meg nem ismertem.

K: Kiket ismert fel név szerint?

I: Nem, azt nem tudom megmondani.

K: Kereskedők közül-

I: -nem=nem=nem-

K: -patikusok közül-

I: -nem=nem=nem=nem tudom. Ezt nem tudom.

K: Szóval visszatérve erre a-

I: -de ez olyan élmény volt, ami később aztán visszarúgott.

K: Ezt hogy érti?

I: Hát amikor megtudtam, hogy itt nem munkára viszik őket, hát az már '45 után volt, hát akkor 44-ben ki tudta? Hát állítólag még a pápa se tudta, hogy ottan gázkamrák vannak, meg=meg embert égetnek. Mert az a világon- a lengyeleknél volt valami pap, aki ezt terjesztette, erről sokat olvastam, de Magyarországon az egyszerű ember, meg talán még a politikusok egy része sem tudta pontosan, hogy ott mi lesz. Hogy hogy- ez a Holokauszt majd mi lesz. Vagy hogy egyáltalán, lesz Holokauszt. Munkára viszik őket, hát kell, Németországba kell a munkaerő, viszik őket. Úgyhogy én erről csak azt tudom mondani, hogy=hogy ez=ez=ez borzasztó volt, az a kettősség, hogy én mint most jó cserkész, melyik kötelességemet teljesítsem a tizből.

K: Akkor erre nem emlékszik, hogy hogyan vezényelték ki Önöket, mint cserkészeket. Hogy-

I: -nem- szelíden-

K: -hogy ez hogy zajlott.

I: Összejött egy- most ide kell menni.

K: Ki volt a cserkészvezető akkor?

I: A cserkész-vezetőnk az=az: hm:- nem tudom hirtelen kimondani a nevét, de izé volt, ő: pap volt.

K: Egy pap volt?

I: Pap-tanár.

K: Pap-tanár.

I: Pap-tanár.

K: Evangélikus pap?

I: Evangélikus, igen. Szarvason mindenki evangélikus volt.

K: Sok tót volt, ugye, Szarvason?

I: Sok tót, hogyne=hogyne.

K: Lehet, hogy is egy ilyen tót?

I: Nem=nem=nem=nem, inkább német, (Kori), (Komár), valami ilyesmiféle neve volt. Nem emlékszem.

K: És hol tanított- az Önök iskolája-?

I: Gimnáziumban, igen

K: Odajárt Gyuri bácsi.

I: Igen, oda, tanárunk is volt, és lelkészünk is volt.

K: És ő maga, az ő politikai elköteleződéséről lehet valamit tudni?

I: Nem- nem-

K: -milyen-

I: -cserkész foglalkozáson nem politizáltunk, hogy úgy mondjam. Nem=nem=nem volt szó. Ment maga a cserkészélet, az izék, a kirándulások, a regös cserkész voltam, népdalt gyűjtöttünk, ő: játszottunk, számháborút játszottunk, tehát folyt a cserkészélet, ott nem- nem mondtak semmit, csak amikor ez az idő eljött, ott valahonnan, biztos, hogy felsőbb parancsot kaptak, hogy jó- látszott a jó látszata legyen a dolognak, hogy még a cserkészeket is odaállították, és ezzel az egész cserkész mozgalmat, hát úgy mondom, besározták. Mint azt utólag az ember ugye gondolhatja.

K: Hányan- hány cserkészt vezényeltek ki?

I: Hát, én nem tudom, kb. olyan legalább negyven-ötvenen voltunk, mert ez a gimnáziumnak volt egy külön cserkészcsapata, 180-as számú Gábor Áron Cserkészcsapat, ez volt a nevünk.

K: És Ön kivel állt őrséget, emlékszik?

I: Hát azt nem tudom, hát fogalmam-

K: Ki volt az a cserkésztestvére?

I: -nem- nem tudom- voltak- a cserkésztestvéreimről tudok, persze, hát-

K: Tarja még velük a kapcsolatot?

I: Én nem tartom senkivel a kapcsolatot a régi diáktestvéreimmel, egyetlen egy találkozó nem volt, valahogy nem volt senki, aki megszervezze, és mi 45-ben elsőként érettségizünk, '45 májusában már. És:--ott=ott volt még, ha jól emlékszem Fuchs Öcsi, aki szintén zsidó származású volt, de valahogy az megúsza, mert le tudott érettségizni, ha jól emlékszem. De hogy cserkész-barátaim között ilyen igazi jó barátságba Dörnyei Jóska-val voltam, Dörnyei ügyvéd fiával, de nem- ő nem zsidó ő.

K: A cserkészek között voltak zsidók?

I: Hát mondom, a Fuchs Öcsi az biztos, hogy volt.--De hogy az-

K: De ő nyilván nem volt ott aznap.

I: Nem. Nem=nem=nem, de nem- ő valamilyen módon mentesített volt, szóval őt nem is deportálták, ő megúsza. Ha nem is érettségizett, de valahogy megúsza.

K: Gyuri bácsi arra emlékszik, hogy melyik házhoz, melyik zsidó házhoz vitték?

I: Hogy melyikhez, nem, de hogy melyik utcában, nem a főutcán, hanem inkább a második, harmadik sorban lévő utcákból voltak, ahol=ahol nem igazán gazdag zsidók laktak. Mondhatom ott ink- ott láttam ilyen e- ekkor ő: szegényebb zsidókat, szóval hát nem=nem- nem nagyon jómódú embereket. Elég nyomorúságos cuccokkal, ő: a hátukon jöttek ki.

K: Kikre emlékszik- nevére- nevükre nem emlékszik-

I: -nem=nem- hát ezek nem=nem=nem.

K: Ki- ez egy család volt, aki ott lakott? Kik jöttek ki?

I: Volt olyan nagy udvarú ház, hogy há- hátul is volt, tehát ott két-három család is volt egy=egy ilyen nagyobb házba.

K: És mindenkinek ki kellett jönnie?

I: Hát természetes.

K: Hány embert vittek el onnét?

I: Hát mit tudom én! Hát nem tudom.

K: Ott állt.

I: Összesen? Ja! Hát drágám ((nevet)) emlékezetem az nagyon-

K: -emlékszik rá?

I: -nem=nem=nem, csak azt tudom, egy család-

K: -mire emlékszik a- amikor ott állt. Mire emlékszik, mire gondolt, amit ott látott-

I: -hogy rossz érzés volt látni és szörnyű volt, mert mondom, bennem volt az, hogy most akkor én=én-

K: -miért volt szörnyű?

I: -mit csinállok.

K: Mi történt ott?

I: Hát cipekedtek, jajgattak, sírtak. Nem ütötte őket senki, én szemem láttára én nem tapasztaltam.

K: Kik voltak még ott, voltak örök?

I: Hát aki=akik intézték, rendőrök, néha csendőr is. Meg nem tudom milyen karszalagos i-intézkedő ő:-

K: Ismerte ezeket az embereket?

I: Nem: nem=nem.

K: Tehát rendőrök is voltak, meg csendőrök is?

I: Hát csendőrt ritkán lehetett látni, azok nem úgy tanyáztak le egy-egy háznál, vagy mit tudom én, de amikor egy-egy házat kiürítettek, akkor ott csendőr volt, volt.

K: De úgy emlékszik, hogy kb. hányan lehettek összesen?

I: Nem tudom=nem tudom. Hát az nem egy ház volt, itt több ház is volt, ahol sorra kellett menni.

K: Akik kijött- kijöttek, ők=ők gyalog mentek a gettóba, vagy pedig kocsival?

I: Már mondtam az előbb, hogy ő: volt, aki gyalog, de volt, ahol volt, akinek hoztak ilyen szekeret, és akkor arra föltették őket, és úgy vitték a gettóba.

K: Ahol ott állt, Gyuri bácsi-

I: -igen-

K: -azokat, akiket kihoztak, ők=ők- velük mi történt? Ők gyalog mentek? Az a több család. Ugye azt mondta, hogy több családot látott?

I: Igen. Valószínű=valószínű, és azt se tudom, hogy volt-e másik gettó, mert=mert feltételezem, hogy nem fértek el mindannyian a Bolza-kastélyba, azt kényszerűségből adták, valahol a téglagyárba, hallomásom szerint, vagy tudomásom szerint ott volt egy nagyobb gettó is.

K: Szóval azt látta, hogy hoz- hozzák ki a holmikat és jajgatnak-

I: -így van-

K: családok-

I: -így van=így van-

K: -gyerekek is voltak-

I: -nagyon szomorú-

K: idősek is?

I: -gyerekek is, idősek is, hogyan=hogyan.

K: De ők férfiak?

I: Persze, vegyest.

K: Mindenkinek mennie kellett.

I: Menni kellett mindenkinek.

K: Honnét tudta, hogy zsidók voltak ezek az emberek?

I: Hát hogy-hogy honnan tudtam? Hát megmondták, hogy miről van szó. Zsidók, hát-

K: -hordtak valamilyen megkülönböztető-

I: -kitelepitik egy helyre.

K: Hordtak valamilyen megkülönböztető jelzést a zsidók Szarvason?

I: Hát a sárga csillagot. Hát az kötelező volt azt hiszem. Sőt, biztos.

K: Korábban is, vagy csak aznap?

I: Már korábban is, hát már a nem tudom, hányadi zsidótörvény azt már behozta, hogyan.

K: Tehát emlékszik, hogy látott sárga csillagos zsidókat?

I: Hogyan, akit még ő: a=a gettósítás előtt, és igen, az utcán is lehetett látni sárga csillagos embereket.

K: Ehhez mit szóltak a szarvasiak?

I: Hát, én nem tudom, mit szóltak hozzá.

K: Maguk a családban mit szóltak? Édesapja?

I: Nem tudom, nem beszéltünk mi erről. Nem tudom. Azt hiszem, hogy apám volt annyira humánus, hogy=hogy ilyesminek nem tudott örülni, hogy embereket megkülönböztetnek egymástól. Hiába volt az a véleménye a gazdag zsidó megérdemli, hogy elvegyék, vagy mit tudom én, de azért ő: se a sárga csillagot, se a:--kitelepitést, vagy hát: azt nem=nem=nem hiszem, hogy nagy örömmel fogadta volna bárki is, legalább is a mi környezetünkbe, családjunkba. Nagy- szűk- szélesebb családba is, mert ugye ott voltak nagyszülők, nagybácsik, unokatestvérek, ilyen rokon, olyan rokon, nagy rokonság volt ott nekünk Szarvason. De nem volt soha probléma, amikor mi elmentünk látogatónak, ugye vasárnap délután, hol a (nagynénikhez), hol a nagybácsikhoz, családjilag, akkor ő: nem került szóba ez a kérdés.--
Nagyon részleteseket kérdez, ami egy=egy-

K: Erről beszéltünk, hogy én minden rész-

I: -hetven-valahány éve történtek után az ember hogy emlékezhet **gyerekkorára**?

K: Hát nem volt már akkor olyan gyerek.

I: -adatokra! 16-17 éves-

K: -nem volt már annyira gyerek, 16-17 éves volt 44-ben-

I: -így van-

K: -hát az már fiatal felnőtt volt. ((nevet)) És hát ezek=ezen azért nem mindennapi idők voltak azt gondolom-

I: -az biztos=az biztos-

K: -hogyan ezekre sokan szoktak emlékezni. Nyilván ki erre, ki arra.

I: -így van=így van-

K: Tehát akkor azt látta, hogy a sárga csillag rajta volt ezeken az embereken, akiket kivezényeltek, vagy kitereltek a házból. És ők voltak, akik jajgattak, amikor azt mondta, hogy jajgattak, sirtak, akkor ezek a- nyilván a zsidókról volt szó.

I: Hát persze=persze, más nem volt-

K: -voltak-

I: -bezárva-

I: -voltak ott nem zsidók is, nem zsidó szomszédok, akik mindezt nézték, vagy csak maguk voltak ott, a cserkészek, meg a rendőrök?

I: Biztos voltak nézelődők. Hát az=az minden ilyesmi azért fölkelte az emberek érdeklődését sajnos és rendszerint közömbösen tudták nézni.

K: Tehát nem voltak bármilyen reakciók, hogy-?

I: Nem=nem, én nem emlékszem arra, hogy bárhol és bármikor is valami összeütközés támadt volna a rendőr, vagy csendőr, ott lévő csendőr között, hogy kifogásolta volna, hogy valaki ottan sajnálkozik, vagy felháborodott. Nem=nem=nem emlékszem.

K: De esetleg helyeselte?

I: Biztosan. Olyan=olyan hamarabb volt, mert az=az hasznos lehetett inkább neki, hogy jónak mutatkozik a törvény képviselői előtt. ((nevet))

K: Emlékszik ilyenre, hallott ilyet?

I: Nem=nem, ezt csak feltételezem. Nézze, én elég sokat olvastam erről a korról, ő: nagyon érdekelt engemet ez a kettősség, hogy miből- egy=egy=egy rendkívül rossz ő: rendszerből, a Horthy-rendszerből, amibe mindez előfordulhatott, hogyan alakult ki egy másik rendszer, aztán amibe nagyon bízunk eleinte, nagyon bízunk a szocializmusba, és az is hogy romlott el. És az a felszabadulás előtt és utáni, alatti időszak volt, úgyhogy én ebbe az irodalom- az nagy=nagy részét hát megpróbáltam életem során áttanulmányozni. Hát most volt a kezemben éppen most találtam meg, Szép Ernőnek a- ott van a: az asztalon, mi is a címe?

K: Ember-

I: Emberszag. Emberszag. Ahol pontosan ezt írja le, ezt az időszakot, a- amikor=amikor őt ő: gettóba zárták és utána kivitték a munkára.

K: Gyuri bácsi-

I: -annyira érdekel mindig.

K: Hát azért kéne, szóval azért kéne nekünk- nyilván a Gyuri bácsi emlékei érdekesek, és

I: -sajnálom, hogy nem tudok konkrétabb lenni. De hát egyszerűen nem.

K: Szóval összesen hány=hány ilyen családot látott, akit a- akkor ott aznap, amikor kint álltak a gettóba?

I: Én arra sem emlékszem, hogy ez egy nap volt, vagy több nap. Valószínű, hogy nem egyszer fordult elő és nem egy háznál, és nem egy család, hanem több, ennyit tudok erről mondani. Ez=e nem egy nap zajlott le, azt hiszem.

K: A többi cserkész mit szólt mindehhez? Beszélgettek erről?

I: Nem, hanem mélyen-

K: -hogyan akkor nem cserkészfoglalkozás-

I: -mélyen hallgattunk egymás előtt. Nem tudom, szégyelltük magunkat, vagy nem, én szégyelltem magam, azt tudom, meg=meg konfliktust éreztem abba, hogy amit teszek mostan, az jó-e, vagy nem jó, ő: de nem=nem került szóba. Hát diákok voltunk, más=más dolgunk volt.

K: Akkor látta ezek szerint a gettót, ami a Bolza-kastélyban-

I: Igen, kívülről.

K: Kívülről. Hány=hány embert látott a gettóban körülbelül? Mekkora-

I: -nem tudom=nem tudom, hogy hányat-

K: -mekkora- sok embert látott, vagy csak néhányat, néhány tucatot?

I: Sokan voltak, elég sokan, elég sűrűn-

K: -száznál több?

I: Nézze, valószínű, hogy száznál több, de mondom, lehet, hogy volt még egy másik gettó is Szarvason, azt már nem-

K: És amikor fölismert ott embereket-

I: -hát arc- arcról-

K: -akiket ismert- arcról-

I: -arcról, senkivel nem beszéltem. Csak rosszul esett látni ottan, mi meg mentünk vidáman a meccsre. Ez úgy- ez már utólag döböntött meg engemet, hogy én akkor hogy ez hogy élhettem meg.

K: Milyen körülmények között voltak ezek az emberek ott a gettóban?

I: Azt se tudom. Hát a- az- kerítésnél álltak egy=egy- nyár volt, május volt, így ruhába, rendszeren.

K: -és mi-

I: -rendszeren felöltözve-

K: -miket mondtak? Mert mondta, hogy kiszóltak onnét. Miket mondtak?

I: Hát csak siránkoztak, meg=meg=meg ő: na, volt, aki jajveszékelt, volt, aki hát tudom mit-nem=nem ezekre én- mondom, ennyire konkrét nem tudok lenni.

K: De szólt- megszólították Önöket, akik elmentek a gettó mellett.

I: Igen=igen, kikiabáltak.

K: És miket kiabáltak?

I: Hát gondolhatja. Nem tudom.

K: Nem tudom.

I: Nem tudja. Én se tudom most már, de hát nyilván sajnáltatták magukat, ami természetes.

K: Hogyan sajnáltatták magukat?

I: Hát hogy=hogy=hogy nem tudom, ne kérdezzen ilyen részleteket. ((nevet)) Mert ezekhez csak a fantáziámból tudok felelni, vagy az elképzelésemből.

K: Élelmiszert kértek, ételmet kértek? Éheztek? Nem éheztek

I: Nem=nem, azt hiszem. Hát ezek- nem sokáig, pár napig volt ez, utána mentek azután a vonathoz és bevagonírozták őket.

K: Mit szólt a város, hogy el- gettóba került=gettóba kerültek a szarvasi zsidók? Mit-

I: -hát, biztos-

K: -mit szóltak ehhez a többiek? Volt szó erről?

I: Nem- volt biztos szó, hát ez a legkülönbözőbb. Hát mindenki a meggyőződése, vérmérséklete szerint, biztos volt-

K: Valami konkrétan emlékszik?

I: Nem emlékszem semmi konkrétan, de semmiféle til- nyilvános tiltakozásról nem tudok, hogy lett volna, mert az hallottam volna, mert az újság, ugye--de nem volt olyan se, aki azt hiszem, hogy különösebben- különösen nyilvánosság előtt így siratta volna őket. Megoszlott a társadalom nagyon.

K: Édesapjával beszéltek erről? Pláne ugye, hogy ott volt cserkészként a-

I: Igen=igen.

K: Szóba került?

I: Nem emlékszem rá=nem emlékszem rá. Nem=nem, valószínű, hogy nem=nem volt olyan beszélgetés, ami nagyon emlékezetes lett volna.

K: Evvel kapcsolatosan.

I: Hát persze.

K: Szóval azt már látta, amikor kiürítették ezeket a gettókat?

I: Azt nem-

K: Hogy hova kerültek a-

I: Azt nem=azt nem.

K: Csak hallotta, hogy-

I: Igen, az állomásra. A- amit tudok, mert egyszer láttam, de akkor már nem vezényeltek azt hiszem ki minket, csak éppen arra jártam, mert az új templom felé van az állomás is, és én oda az újtemplomi ő:--zongoraórára oda jártam. És talán egyszer így az állomás fele elkerülve láttam, hogy ott folyik a bevagionírozás, és emberek vannak, tömeg van, és- de erről se tudok több- közelebbit.

K: Mit látott? Mi az, hogy bevagionírozás? Mit látott pontosan?

I: Hát, álltak a vagonok és ottan az emberek meg álltak és én nem=nem tudom, én nem álltam le ottan nagyon nézelődni, nem tetszett ez azért nekem, mert jóérzésemet sértette talán, de: erről részletet megint csak nem tudok mondani.

K: De ott valakik őrizték- vagy valakik beterelték a zsidókat a-

I: Hát ez természetes, hát maguktól nem mentek.

K: De látta azt?

I: Hát ezt- de mondom, úgy kérdez rá, mintha maga nem tudná, hogy hogy történt.

K: Hát azt nem tudom, hogy Szarvason pontosan hogy történt.

I: Ja, hogy Szarvason hogy történt.

K: Nem tudom pontosan, hogy hogy történt.

I: Én se tudom most már pontosan, hogy mennyire volt durva, mennyire volt szelíd, vagy megértő, volt-e olyan közöttük, mert mindenféle ember van.

K: Volt velük valami egyenruhás ember, azt látta?

I: Az mindig volt valahol.

K: De azt látta, hogy volt ott valami egyenruhás ember?

I: Úgy emlékszem, igen.

K: Ki volt ott?

I: Rendőr, az rendőr- általában rendőr végezte ezeket a dolgokat.

K: A gettót őrizték?

I: Biztosan, hát hogyne.

K: Látta, hogy őrzik a gettót?

I: Hát azt nem lehetett látni azt-

K: Visszatérve a gettóhoz. Ha csak egy drótkerítés volt, nem lehetett volna kimászni?

I: Nem tudom. Biztos ki lehetett volna, hogyha- de hát gondolom ezt nappal nem merte senki megtenni, éjszaka meg csak őrizték, ez- őket, felteszem, nem tudok semmi ilyet.

K: A vasútállomáson, amikor bevagonírozták a zsidókat, akkor=akkor azt látta, hogy volt ott egy rendőr, vagy voltak ott rendőrök.

I: Igen, voltak.

K: Fegyveres rendőrök voltak.

I: Így van=így van.

K: És azt, hogy hogy viselkedtek, mit mondtak?

I: Nem tudom, rövid idő volt az, amit én ott töltöttem, úgyhogy ott atrocitás nem történt.

K: Hány-

I: -szomorú-

K: -szerelvény-

I: -szomorú hangulata volt az egésznek, nem volt durvaság, meg semmi, csak egy borzasztó mély letargiába esett emberek, jogosan, és=és egy csomó köz- közömbös ember körülöttük, ennyit tudok mondani.

K: Hány szerelvény volt benn? Azt látta?

I: Nem: nem=nem, fogalmam sincsen. Nem=nem volt az számomra olyan fontos, meg érdekes. Ez akkor ugye- ez=ezez természetes folyamánya volt mindannak, ami elkezdődött.

K: Miért volt természetes folyamánya?

I:Hát mert- hát ha tudták, hogy azt mindenki tudta, hogy Németországba fogják őket munkára vinni. Ez volt a közhiedelem. Meg talán a tény is.

K: A gyerekeket is, meg az időseket?

I: Igen, hát az furá volt, igen /erre akkor nem gondoltam/ ((nevet)) Meg azt hiszem, másra se. Igen, ez=ezez érdekes szempont. Igen.

K: Tehát senki nem tette föl a kérdést, hogy akkor-

I: Nem, nem emlékszem, hogy ilyen- az az ő bajuk, ugye így=így beszél a legtöbb ember, hogy ha nem érinti személyesen.

K: Mi történt aztán a- az ottmaradt zsidó tulajdonokkal, tehát az üzletekkel, a házakkal, ingóságokkal?

I: Hát azt bizonyára ő: vagy akkor államosításról még nem volt szó, vagy olyan értelemben, mint később, aztán a szocializmus alatt, az ún. szocializmus alatt, de mások használták.

K: Erre emlékszik, ezt látta?

I: Hát tudok róla.

K: Például? Mit- mire gondol?

I: Nem=nem-

K: Miről tud?

I: Hát általában a-

K: De szarvasi ingatlanokkal például mi lett?

I: Azt nem tudom=azt nem tudom. Azt tudom, hogy az üzletek kinyitottak egy idő után, vagy nem nyitottak ki-

K: Kik vették át?

I: Hát átvették, akik megkapták.

K: És hogy kapták meg, akik megkapták?

I: Hát azt nem tudom. Azt nem tudom.

K: Ami benne volt, mondjuk az üzletekben áru?

I: Azt se tudom, hogy milyen, de nyilvánvaló, hogy nem fizették ki nekik az árát. Nem volt leltár. Vagy volt? Nem tudom.

K: És az ingóságokkal mi lett a- mondjuk a lakásokban? Tehát a-

I: Azt se tudom

K: A lakásokkal mi lett, meg a lakásokban-?

I: Hát gyönyörű lakások voltak ott berendezéssel, nagyon gazdag, volt egy pár.

K: Azzal mi lett?

I: Nem tudom=nem tudom.

K: Nem hallotta?

I: Nem hallottam, nem=nem=nem. Valakik betelepültek oda gondolom. Nem hiszem, hogy nyilvánosan széthordták volna, mint ahogy azt megtették ugye a felszabadulás bizonyos időszakában.

K: Mi- milyen-

I: Hát mi- amikor mit tudom én, az oroszok kifosztottak egy ő: lakást, és utána, vagy=vagy hát ez a grófi kastélyt ugye- elmentek- elmenekült a gróf és utána a falu szétvitte az összes bútort, hát ezt tudjuk.

K: -és-

I: -vidéken.

K: -ez történt a zsidók-

I: Ezt nem tudom=nem tudom.

K: Erről nem volt szó a városban? Hogy mi lett a-?

I: Lehet, hogy szó- biztos szó volt, hát hogyne, de nem, én akkor nem foglalkoztam- vagy nem- nem emlékszem rá, hogy ha=ha tudtam is akkor, hogy X, vagy Y-nal mi van.

K: Mi történt az édesapjával? Mondta, hogy '45-ben tartóztatták le. Ez hogy történt?

I: Hát az úgy történt, hogy ő: először szovjet katonák jöttek, nyilván magyarok mondták meg nekik, hogy ki hova menjen, és elvitték. Akkor nem tudunk róla hetekig, hogy hova viszik, de nem hadifogságba vitték, hanem a harcoló csapatokkal együtt ment és ilyen segédmunkakonyhai munkát végzett. De nem engedték szabadon, nagyon megszerették, nagyon ((nevelt)) apám nagyon jó ember volt, nagyon szelíd és barátságos ember és nagyon értelmes ember is volt, úgyhogy öt hónap múlva valahol onnan Jászberény környékéről, vagy valahonnan szabadon engedték és akkor haza tudott jönni. Nem volt sokáig ott közöttünk, mert akkor megjött a magyar hatóságok részéről feljelentés és kihallgatások, Gyulára vitték és onnan már nem is igen jött haza. Aztán Szegedre került és különböző helyeken ülte le az öt évet.

K: Hol volt a bírósági tárgyalás?

I: Gyulán. Az oda tartozott megyei bíróság.

K: Ott volt-

I: -igen-

K: Gyuri bácsi a tárgyaláson?

I: Nem=nem, én nem voltam=nem voltam. Anyám járt át, de hát aztán a börtönbe is anyám látogatta, én, ha jól tudom, egyszer voltam nála Nagyfán, vagy nem is- valahol igen, látogatóba. Már '46-ba inkább.

K: Emlék- múltkor emlékezett arra, hogy volt egy olyan dal, amiben a zsidók szerepeltek. Ez az *Éljen Szálasi, meg a Hitler*.

I: Igen=igen, hát ott sok ilyen dal volt-

K: Emlékszik ezekre? El tudja mondani-

I: Nem emlékszem, mert én ezt nem daloltam soha, csak hogy-

I: Hallotta nyilván.

I: Hát hallani hallottam=hallottam.

K: Kik énekelték ezeket?

I: Nem tudom.

K: Hol hallotta?

I: Hát inkább olyan kocsmái dalolásokból, vagy utcán, vagy mit tudom én, hol.

K: És hogy van ez a dal, ez az *Éljen Szálasi*?

I: Nem- nem tudom pontosan.

K: -de múltkor-

I: *Éljen Szálasi, meg a Hitler/Verjük a zsidókat bikacsökkel*. Ennyit tudok belőle, ezt a két sort.

K: El tudná mondani még egyszer? Bocsánat, csak beleszóltam.

I: *Éljen Szálasi, meg a Hitler/Verjük a zsidókat bikacsökkel*.

K: Hasonlót ismer még?

I: Nem emlékszem. Ha fölemlegetne, vagy megszólalna itten valaki és eldalolna egy sort belőle, akkor biztos felismerném, hogy igen, ez is volt. De így én magam nem találtam- nem foglalkoztatott, örülök, hogy elfelejtettem.

K: Köszönöm szépen, akkor álljunk most le egy pillanatra, mert le fog járni a-